

ровець... Але дід вже не згадував про струмок Руч – той самий, що є на мапі шведів.

Тепер в Курилівці майже ніхто не живе. Закінчується семитисячолітня історія поселення, чи відбудеться новий виток її життя, покаже майбутнє.

УДК 373.5.091.33-027.22:908]:94"192"

КРАЄЗНАВСТВО В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ УСРР (1920-ті рр.)

Гринь О.В. ,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства,

Національний університет

«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,

У часи російсько-української війни та процесів глобалізації особливої ваги набуває виховання почуття національної гідності, відповідальності за збереження культурних традицій та історичної пам'яті. Значний потенціал для формування у здобувачів освіти стійкого інтересу до історичного минулого та мотивації до його вивчення має краєзнавчий матеріал. У цьому контексті цінним є досвід 1920-х рр., коли краєзнавство стало одним з пріоритетів шкільної освіти, що дозволяло поєднувати навчання, виховну діяльність та формування дослідницьких навичок у школярів. Звернення до цього досвіду нині дозволяє відтворити важливі сторінки історії української освіти, переосмислити методику навчання історії шляхом поглиблення її взаємодії з краєзнавчим рухом.

У 1920-х рр. тривали спроби реформування шкільної освіти, у тому числі пошуки нових форм та методів навчання історії. Було запроваджено «трудоу» семирічну загальноосвітню школу, яка мала на меті підготувати дітей до майбутньої трудової діяльності, насамперед у місцевих умовах. Відтак основою освітнього процесу стала праця і зв'язок з навколишнім середовищем. Школа розглядалася як «лабораторія», де учні здобували знання через дослідницькі завдання.

На тлі піднесення краєзнавчого руху невідповідно одним з ключових принципів освітнього процесу було проголошено краєзнавчий. Він забезпечував інтеграцію навчальних предметів і ґрунтувався на вивченні місцевого матеріалу. Навчальний матеріал мав вибудовуватися на зрозумілих дітям прикладах з життя людини, суспільства та навколишнього середовища, передбачалося поступове розширення знань та вмінь від близького до далекого, від знайомого до загального [8, с. 253].

В переддень 1920–1921 навчального року Народний комісаріат освіти України затвердив навчальний план єдиної семирічної трудової школи, за яким краєзнавство запроваджувалося як окремий предмет, на який відводилося 37 годин на тиждень – найбільше з-поміж усіх начальних дисциплін. Так, на ручну працю було відведено 20 годин на тиждень, на математику та рідну мову – по 16

годин на тиждень, на історію та громадянознавство – 8 годин на тиждень [6, с. 574]. З метою підготовки педагогічних кадрів краєзнавчі курси запроваджувалися в педагогічних інститутах.

З середини 1920-х рр. було впроваджено комплексні програми, відтак історію як окремий предмет в школі було ліквідовано. Матеріали історичного змісту включалися в тематичні комплекси, які містили краєзнавчу складову [3, с. 28].

На шпальтах журналу «Краєзнавство», який виходив друком у 1927–1930 рр., систематично оприлюднювалися матеріали з методики запровадження краєзнавчого матеріалу в освітній процес, наголошувалося на проблемах, які існували у цій царині. Так, Д. Зайцев звернув увагу на схематичність програми, де пропонується учителю «заповнити схему програми місцевим матеріалом» [1, с. 10]. За таких обставин тільки від фаховості та творчого ентузіазму вчителя залежало, якою за змістом та обсягом буде ця інформація. Як спосіб розв’язання даної проблеми він запропонував зберігати при школах зібраний учителем краєзнавчий матеріал, який має стати основою для підготовки занять надалі. Певна свобода педагога, зумовлена відсутністю чітких інструкцій щодо імплементації краєзнавчого матеріалу в освітній процес, сприяла зростанню уваги до вивчення минувшини малої батьківщини в шкільній освіті, оскільки на місцях існували потужні історико-краєзнавчі осередки.

Звісно, радянська шкільна освіта у 1920-х рр. орієнтувалася на підготовку до трудового життя, відтак краєзнавча складова передбачала насамперед вивчення природно-географічних та соціально-економічних аспекти життя рідного краю. Так, А. Курило-Кримчак на шпальтах журналу «Краєзнавець» у 1928 р. запропонував програму збирання відомостей про «свою округу», яку можна було використати в школі [5, с. 17–18]. Вона складалася з восьми пунктів, лише один з яких був присвячений безпосередньо історії. У інших йшлося про адміністративно-територіальну характеристику; ландшафт та ґрунти; водні ресурси; флору та фауну; чисельність, соціальний та національний склад населення, його побут (у тому числі у порівнянні з колишнім); освіту та історію свої школи; господарське життя населення, торгівлю та шляхи сполучень. Пункт 8 «Історичний нарис округи» передбачав збір усних відомостей з історії села, вивчення результатів археологічних досліджень, пошук літератури й архівних матеріалів (у тому числі церковних архівів) з історії села. Така постановка завдань уможливлювала досить широкий спектр історико-краєзнавчої діяльності, масштаби реалізації якої значною мірою залежали від ступеню зацікавленості та підготовки учителя, а також можливостей місцевості.

Краєзнавство в шкільній освіті мало практичний вимір і передбачало залучення учнів до екскурсій, спостережень за природою, вивчення історії та культури рідного краю. Загалом, у шкільній практиці історичне краєзнавство було нерозривно пов’язано з навчальною екскурсією як важливим способом пізнання минулого рідного краю. Під час екскурсії учні не лише слухали теоретичний матеріал, але й безпосередньо долучалися до спостереження, а подекуди й дослідження об’єктів історико-культурної спадщини. До того ж, під

час екскурсії створювалися можливості для згуртування учнівського колективу, що було надзвичайно важливо для радянської виховної системи.

У межах позакласної діяльності учнівство долучалося до діяльності краєзнавчих товариств, співпраці з музейними та архівними установами, створювалися шкільні краєзнавчі гуртки та музеї. Так, краєзнавець та педагог П. Сапухін на шпальтах часопису «Шлях освіти» у 1925 р. поділився досвідом створення краєзнавчого музею (до речі, одного з перших в Україні) у Великописарівській середній школі на Сумщині, де вчителював у 1920–1941 рр. [7]. На його думку, зібраний в ході дослідницької діяльності учнів матеріал має бути систематизований та оформлений у вигляді рукописного чи друкованого збірника матеріалів з історії місцевого краю, а також розміщений у історичному відділі шкільного чи іншого місцевого музею. Зібрані матеріали в майбутньому можуть бути використані науковцями для дослідження історії регіону.

Краєзнавчі осередки, які займалися просвітницькою роботою з молоддю, виникали у багатьох регіонах України. На Чернігівщині з жовтня 1922 р. по 1925 р. з ініціативи історика В. Дубровського при Чернігівському губернському історичному архіві діяв історико-архівний гурток, у роботі якого брали участь студенти Чернігівського інституту народної освіти та інших навчальних закладів [10, с. 11]. Мережу краєзнавчих осередків було сформовано в школах Чернігівщини [4, с. 43].

Краєзнавці постійно взаємодіяли з учнівською молоддю. Так, засновник і директор Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею (нині – Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю. С. Виноградського) Ю. Виноградський відзначав просвітницький напрям діяльності музею як один з пріоритетних. Про плідну взаємодію Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею зі школами свідчить статистика щодо екскурсантів. Так, у 1925–1926 рр. з-поміж 1154 відвідувачів було 713 учнів (62%) та 98 учителів, у 1927–1928 рр. з-поміж 2323 відвідувачів – 740 учнів (32%) та 123 вчителі. Важливо, що на екскурсії приходило не тільки учнівство з Сосниці та навколишніх сіл, але й з Корюківки, Мени (сучасного Корюківського району), Шаповалівки (сучасного Ніжинського району) [2, с.432]. Пізніше, у 1958 р., Ю. С. Виноградського було обрано почесним членом учнівського наукового товариства «Юний краєзнавець», яке діяло на базі Менського районного краєзнавчого музею, що засвідчує членський квиток дослідника [9, с. 271].

Отже, у 1920-х рр. краєзнавство перетворилося на один з пріоритетних напрямів шкільної освіти в УСРР. Його інтеграція в освітній процес забезпечила поєднання процесу здобуття знань із практичною діяльністю. Це сприяло формуванню дослідницьких навичок учнів, а подекуди перетворилося на вагому складову історико-краєзнавчого вивчення краю. Активно тривала розробка науково-методичного підґрунтя краєзнавства в шкільній освіті. Втім, з утвердженням тоталітарного режиму наприкінці 1920-х рр. ці процеси було згорнуто, краєзнавчий рух зазнав репресій, а замість історичного краєзнавства, яке виховувало любов до рідної землі, в шкільній історичній освіті остаточно

запанувала ідеологічна складова, яка мала формувати слухняного гвинтика для комуністичної імперії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зайцев Д. Краєзнавство і шкільний програм. *Краєзнавство*. 1927. № 1. С. 9–13.
2. З анкети про розвиток Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею. *Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки)*. Київ, 1991. С. 431–433.
3. Кашаба О. Краєзнавчий напрям в українській педагогіці 1920-х років. *Краєзнавство*. 2012. № 1. С. 25–32.
4. Коваленко О. Б. Головні етапи розвитку історичного краєзнавства на Чернігово-Сівеерщині. *Краєзнавство*. 2000. № 1. С. 39–45.
5. Курило-Кримчак А. Про краєзнавчу роботу в школі. *Краєзнавство*. 1928. № 6-10. С. 16–19.
6. Рудницька Н.Ю. Шкільне краєзнавство радянської Волині (20-ті–30-ті рр. ХХ ст.). *Велика Волинь: історія освіти і культури: монографія* / за ред. проф. Левківського М. В. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 567–580.
7. Сапунін П. Дослідницька робота що до вивчення історії місцевого краю. *Шлях освіти*. 1925. № 11. С. 111–128.
8. Феценко Г. Краєзнавчий контекст змісту шкільної освіти (20–30-ті роки ХХ століття). *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. С. 252–260.
9. Щербина Н. Ю. С. Виноградський: життєвий шлях та краєзнавчий доробок / за ред. Гринь О. Київ: Да Вінчі, 2022.
10. Ясновська Л.В. Пам'яткоохоронна діяльність викладачів та студентів чернігівського інституту народної освіти. *Матеріали науково-практичної конференції «П'яті Фльорівські читання»*. Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2017. С. 11–13.

УДК 378.14+ 908

КРАЄЗНАВЧА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Гришко С.В.,

кандидат географічних наук,
доцент, завідувачка кафедри географії та туризму

Непиша О.В.,

старший викладач кафедри географії та туризму,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя,

Посилення професійної спрямованості навчання в сучасній вищій школі, зокрема для майбутніх учителів географії, є нагальною потребою. Краєзнавча